

جغرافیا و روابط انسانی، بهار ۱۴۰۰، دوره ۳، شماره ۴، صص ۵۵۶-۵۴۲

ارزیابی اثرات گردشگری بر توسعه اقتصاد شهری

(نمونه مورد مطالعاتی: شهر اردبیل)

رسول قربانی، شهرام سلامتی گبلو^۱، لیلا مهاجری نعیمی^۲، حجت ارژنگی مستعلی بیگلو^{۳*}

۱-استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز، ایران

۲- دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

۳- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور تبریز، تبریز، ایران.

۴- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

Arghangy.68@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۱۵

چکیده

برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه از گردشگری به‌عنوان رکن اصلی توسعه یاد می‌کنند و در همین ارتباط گردشگری با برنامه‌ریزی اصولی و شناسایی مزیت‌ها و محدودیت‌ها می‌تواند نقش موثری بر توسعه شهرها و روستاها، توسعه ملی و تنوع بخشی به اقتصاد ملی و در نتیجه توسعه اقتصادی شهرها گردد. در این ارتباط پژوهش حاضر به بررسی و ارزیابی اثرات گردشگری بر توسعه اقتصاد شهر اردبیل پرداخته است. جامعه آماری پژوهش شامل کارشناسان و صاحب‌نظران صنعت گردشگری شهر اردبیل به تعداد ۸۰ نفر می‌باشد. با توجه به اهداف در نظر گرفته شده برای تحقیق از ۳ مولفه عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و رفاه اقتصادی در قالب ۲۳ گویه بهره گرفته شد. پرسشنامه با پرسش‌های بسته در قالب طیف لیکرت (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم) طراحی گردید. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای *LISREL* و *SPSS* بهره گرفته شد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات نشان داد که بیشترین بار عاملی در بین نشانگرهای بعد عدالت اقتصادی به گویه میانگین درآمد سالانه خانوار (بار عاملی ۰٫۸۱)، در بین نشانگرهای عامل ثبات اقتصادی به گویه رشد سریع بخش خدمات تجاری (بار عاملی ۰٫۸۷) و در بین نشانگرهای رفاه اقتصادی به گویه افزایش میزان مراکز خدماتی و رفاهی (بار عاملی ۰٫۸۷) اختصاص یافته است. به عبارتی، این نشانگرها بیشترین تأثیرپذیری را از گردشگری داشته‌اند. در بین ابعاد سه‌گانه نیز به ترتیب بعد رفاه اقتصادی با ضریب ۰٫۹۴، بعد ثبات اقتصادی با ضریب ۰٫۹۰ و عدالت اقتصادی با ضریب ۰٫۸۵ بیشترین تأثیرپذیری را از گردشگری داشته‌اند.

واژگان کلیدی: گردشگری، توسعه اقتصادی، توسعه پایدار، *LISREL*، شهر اردبیل.

۱- مقدمه

گردشگری یکی از قدیمی‌ترین فعالیت‌هایی است که انسان‌ها به انجام آن پرداخته‌اند و به اشکال گوناگون در زمان‌های مختلف وجود داشته است (Martins et al, 2017:16). صنعت گردشگری جایگاه خاصی در اقتصاد کشورها دارد و نقش فعال و مؤثر در ارتقای ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورها، بخصوص در کشورهای رو به توسعه بازی می‌کند (Zroke et al, 2018:95). این صنعت به عنوان یکی از شیوه‌های رشد و توسعه مقولات مختلف اقتصادی - اجتماعی و یکی از بزرگ‌ترین بخش‌های اقتصادی در سطح بین‌المللی مورد توجه بوده که بدون شک یکی از فعالیت‌های اقتصادی و مهم در حال رشد است (Smit, 2010:220). امروزه گردشگری ضمن این که مزایای اقتصادی زیادی برای جوامع دارد، نقش مهمی نیز در توسعه پایدار و تعاملات بین سطوح محلی و جهانی ایفا می‌کند (حکمت‌نیا و باقری کشکولی، ۱۳۹۸:۲). امروزه بیش از ده درصد از درآمد ناخالص داخلی کشورها در سطح جهان را گردشگری تشکیل می‌دهد (World tourism organization, 2018:58). براساس آمارهای جهانی گردشگری، درآمد حاصل از گردشگری بین‌المللی در سال ۲۰۱۵، سی درصد از درآمد ناخالص اکثر کشورهای جهان را به خود اختصاص داده است. در سال ۲۰۱۷ تعداد گردشگران بین‌المللی به بیش از ۱/۳ میلیارد نفر و درآمد حاصل از این صنعت به بیش از ۱/۲۳ تریلیون دلار رسیده است (World tourism organization, 2018). گردشگری امروزه نقش قابل‌توجهی را در توسعه اقتصادی نواحی مختلف داشته و علاوه بر جنبه اقتصادی، این صنعت می‌تواند تغییرات فرهنگی و اجتماعی مهمی را در مقصد ایجاد کند و از طریق توزیع درآمد، اشتغال‌زایی و کاهش فقر باعث توسعه و پیشرفت اجتماعی شده، رفاه و سلامت عمومی را ایجاد نماید (علاوه بر این، این صنعت فعالیت‌های چند بعدی اسیت و از آن به عنوان «امیدبخش‌ترین صنعت کشورهای جهان سوم» یاد شده است (Saraii et al, 2019:9). چرا که یکی از منابع بسیار مهم در کسب درآمد در این کشورها تبدیل شده است (حکمت‌نیا و باقری کشکولی، ۱۳۹۸:۳).

کشور ایران با داشتن پیشینه تاریخی و طبیعی غنی، از نظر تنوع طبیعی و آب و هوایی جز پنج کشور برتر جهان و از نظر جاذبه‌ها و منابع تاریخی و فرهنگی، دارای رتبه دهم در بین کشورهای دنیا می‌باشد (عینالی و رومیانی، ۱۳۹۴:۵) و توانسته است گردشگری را در چهارچوب طرح‌های آمایشی و کالبدی، اعم از ملی، منطقه‌ای و محلی به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارها و مولفه‌های مهم توسعه و محرومیت‌زدایی بپذیرد و در راستای شکل‌دهی به ساختار و بازار گردشگری و توسعه آن گام بردارد (براری و همکاران، ۱۳۹۵:۳). هر چند به علت نبود مدیریت و برنامه ریزی مناسب، عوامل دخیل سیاسی و اقتصادی و نیز تبلیغات منفی علیه ایران، امر گردشگری در ایران دارای مشکلات و چالش‌های فراوانی است و با توجه به غنای منابع گردشگری، هنوز نتوانسته به حد شایسته خود در این زمینه دست یابد، اما همین اندک جریانات گردشگری توانسته است در بیشتر نقاط گردشگر پذیر ایران تاثیرگذار باشد و بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، تاثیرات مثبت و نیز منفی داشته باشد (الهی‌منش و همکاران، ۱۳۹۷:۲). با توجه به پتانسیل‌های بالای گردشگری در مناطق

مختلف ایران، درک رابطه بین افزایش میزان گردشگری و نقش آن در توسعه اقتصادی، محیطی نواحی میزبان، نیازمند بررسی‌های بیشتری است. از جمله مناطق گردشگر پذیر کشور که در سال‌های اخیر پذیرای شمار زیادی از گردشگران داخلی و خارجی بوده، شهر اردبیل می‌باشد که وجود جاذبه‌های فرهنگی و اجتماعی، موقعیت تفریحی و گذران اوقات فراغت، سبب جذب گردشگران محلی و غیرمحلی و در نتیجه رونق و توسعه شهر شده است.

شهر اردبیل نیز در دهه‌های گذشته توانسته با پیشینه تاریخی و فرهنگی خود به جذب گردشگری چه داخلی و چه خارجی همت بگمارد و این خود توانسته نقش مهمی را در توسعه اقتصادی این شهر بازی کند. با توجه به پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های موجود در شهر اردبیل، امید است گردشگری بتواند راهکارهای جدید در رفع چالش‌های اقتصادی شهر موثر واقع شود. برای این منظور نیاز به مدیریت و برنامه‌ریزی منسجم در زمینه‌های مختلف و فعال کردن تمامی پتانسیل‌های موجود قویاً احساس می‌شود. در این پژوهش با در نظر گرفتن قابلیت گردشگر پذیری شهر اردبیل، به بررسی اثرات گردشگری بر توسعه اقتصادی شهر اردبیل پرداخته شده است.

۱-۱- پیشینه پژوهش

در ارتباط با موضوع مورد مطالعه، پژوهش‌های مختلفی انجام گردیده است که در جدول (۱-۱) به مهم‌ترین آن‌ها اشاره شده است.

جدول (۱): پیشینه پژوهش

پژوهشگر	سال	عنوان پژوهش	نتیجه
روزن‌تراپ و جو	۲۰۰۸	اثر اماکن توریستی بر درآمد و اشتغال در ایالات متحده	مکان‌های تفریحی اثر مثبت و معناداری بر اشتغال و درآمد دارند.
ویور	۲۰۱۳	مقدمه‌ای بر تأثیر توریسم در اقتصاد شهری	بین توسعه مراکز خرید و ایجاد فروشگاه‌های ویژه گردشگران با تقویت اقتصاد شهری و توسعه سایر بخش‌های اقتصادی در برزیل، رابطه‌ای همسو وجود دارد.
هامان	۲۰۱۴	توریسم و توسعه اقتصادی	در این تحقیق، ارتباط بین جاذبه‌های گردشگری و توسعه اقتصادی نواحی به اثبات رسیده است. این مطالعه در ایالت کالیفرنیا آمریکا انجام شد و نشان داد که با توجه به منابع گردشگری در سطح ایالت کالیفرنیا طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ موج افزایش ارزش ملی و تقویت اقتصاد در نواحی شهری شده است. بنابراین تقویت اقتصاد شهری، از نتایج مستقیم سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری بوده است.
خوشکام و همکاران	۲۰۱۶	اثرات اجتماعی - اقتصادی گردشگری تالاب انزلی	گردشگری شهری اغلب به منظور بهبود کیفیت زندگی در جوامع محلی به میزان زیادی مورد توجه قرار گرفته و در فرایند جهانی شدن اهمیت روزافزونی یافته است و همچنین پویایی اقتصاد شهری را به ارمغان می‌آورد.

<p>در شهر بابلسر گردشگری در زمینه اقتصادی، اثرات قابل توجهی داشته و علاوه بر اشتغالزایی و درآمدزایی، سبب بالا رفتن قیمت‌ها نیز گردیده است. همچنین در زمینه زیست‌محیطی و کالبدی نیز مشخص گردید که ورود گردشگران منجر به کاهش اراضی زیر کشت کشاورزی و تغییر کاربری آن‌ها و افزایش خدمات و تسهیلات کالبدی گردشگری شده است.</p>	<p>ارزیابی نقش گردشگری شهری در توسعه اقتصادی-محیطی شهر بابلسر</p>	<p>۱۳۹۲</p>	<p>ابراهیم‌نیا سماکوش و همکاران</p>
<p>در تمامی شاخص‌های مطرح شده، میانگین به دست آمده بالاتر از حد میانه عدد ۳ می‌باشد و این نشان دهنده میزان اثرات زیاد و مثبت جهانی شدن بر توسعه اقتصاد شهری با تاکید بر توریسم شیراز می‌باشد. در نهایت می‌توان گفت جهانی شدن تاثیرات مستقیمی بر توسعه اقتصادی شهر داشته است.</p>	<p>واکاوی اثرات جهانی شدن بر توسعه اقتصاد شهری با تاکید بر توریسم (مطالعه موردی: شهر شیراز)</p>	<p>۱۳۹۷</p>	<p>کریمیان بستانی و لطیفی پور</p>
<p>رشد گردشگری و منابع درآمدی حاصل از این صنعت می‌تواند یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار در توسعه اقتصادی و پایداری درآمدی شهر تهران باشد. همچنین توسعه صنعت گردشگری متأثر از عواملی نظیر زیرساخت‌ها و تسهیلات، اطلاع‌رسانی و تبلیغات می‌باشد.</p>	<p>ارزیابی تأثیر گردشگری در توسعه اقتصادی شهر تهران</p>	<p>۱۳۹۸</p>	<p>پروین و همکاران</p>
<p>نتایج نشان می‌دهد که اولاً گردشگری توانسته است موجبات توانمندی و پایداری اقتصاد شهری را در شهر بابلک فراهم آورد. ثانیاً بر اساس یافته‌ها مشخص گردید که در سطح ۹۹ درصد اطمینان مابین گردشگری به عنوان متغیر مستقل تحقیق و پایداری درآمد شهروندان و شهرداری شهر بابلک رابطه مستقیم و معنی‌داری پابرجا است.</p>	<p>برآورد و تحلیل اثرات گردشگری بر پایداری اقتصاد و درآمد شهروندی و شهرداری‌ها (مطالعه موردی شهر بابلک - کرمان)</p>	<p>۱۳۹۸</p>	<p>حکمت‌نیا و باقری کشکولی</p>

مأخذ: مطالعات نگارندگان

۲- روش‌شناسی پژوهش

تحقیق حاضر از لحاظ هدف کاربردی است که با توجه به مؤلفه‌های مورد بررسی رویکرد حاکم بر آن توصیفی - تحلیلی می‌باشد. تکنیک لازم برای به دست آوردن داده‌های مورد نیاز کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه) است. جامعه آماری پژوهش کارشناسان و صاحب‌نظران صنعت گردشگری شهر اردبیل به تعداد ۸۰ نفر می‌باشد. با توجه به اهداف در نظر گرفته شده برای تحقیق انتخاب چارچوب شاخص‌های پایه‌ای تحقیق از اهمیت زیادی برخوردار می‌باشد. لذا از ۳ مؤلفه عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و رفاه اقتصادی در قالب ۲۳ گویه بهره گرفته شد (جدول ۲). پرسشنامه تحقیق برای تعیین روایی در اختیار تنی چند از متخصصان، صاحب‌نظران و کارشناسان مجرب در این زمینه قرار گرفت و پس از بررسی‌ها و اصلاحات لازم مورد تأیید آنان قرار گرفت.

جدول (۲): مولفه‌ها و گویه‌های سنجش اثرات گردشگری بر توسعه اقتصادی

نماگر	گویه	مولفه	بعد
X1	جمعیت زیر خط فقر	عدالت اقتصادی	اقتصادی
X2	میانگین درآمد سالانه خانوار		
X3	نسبت درآمد به هزینه خانوار		
X4	تراکم زیستی		
X5	دسترسی به مراکز خدماتی و رفاهی		
X6	میزان بهره‌گیری شهروندان از خدمات اعتباری	ثبات اقتصادی	
X7	ضریب تنوع شغلی		
X8	تمایل به سرمایه‌گذاری		
X9	افزایش پایداری درآمد شهروندان		
X10	نسبت جمعیت شاغل در بخش گردشگری		
X11	درصد درآمد از فعالیت‌های بخش گردشگری برای شهروندان	رفاه اقتصادی	
X12	گسترش مراکز مهم تولیدی		
X13	رشد سریع بخش خدمات تجاری		
X14	درصد هزینه‌های تفریحی		
X15	بالا رفتن درصد باسوادی شهروندان		
X16	بالا رفتن ضریب تکنولوژی مورد استفاده		
X17	افزایش میزان مراکز خدماتی و رفاهی		
X18	درصد رضایت شغلی		
X19	نرخ اشتغال مردان		
X20	نرخ اشتغال زنان		
X21	افزایش راندمان تولید		
X22	میزان پس‌انداز واقعی		
X23	ضریب تنوع معیشت		

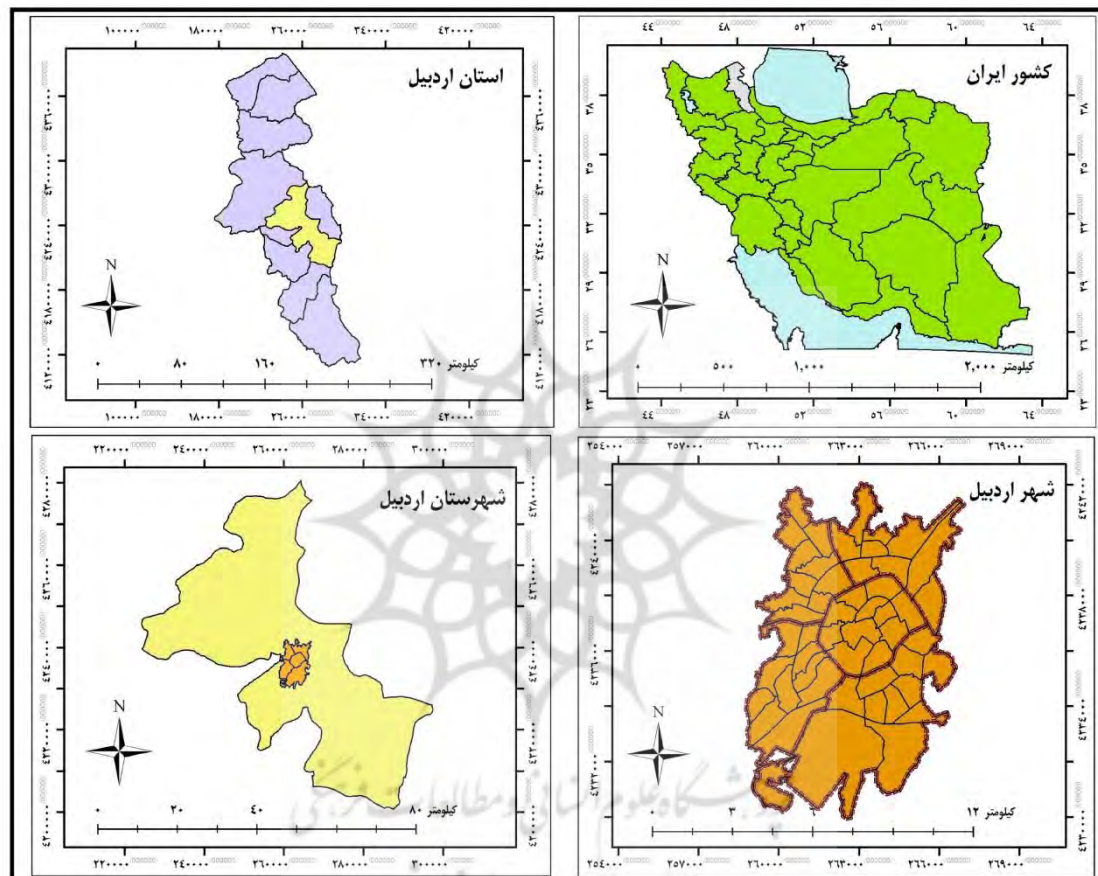
مأخذ: نگارندگان با اقتباس از: حکمت‌نیا و باقری کشکولی (۱۳۹۸)، کریمیان بستانی و لطیفی‌پور (۱۳۹۷)، نصیری و همکاران (۱۳۹۴)،

Terzidou, M. and Styliadis (2014). Butler (2010)

پرسشنامه اساساً با پرسش‌های بسته در قالب طیف لیکرت (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم) طراحی گردید. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای LISREL و SPSS بهره گرفته شد. در این پژوهش از تکنیک تحلیل عاملی تأییدی به عنوان تکنیک تحلیل چند متغیره برای دسته‌بندی و اولویت‌بندی تأثیر گردشگری بر اقتصاد شهری استفاده گردید. به منظور نشان دادن معناداری هر کدام از پارامترهای مدل از آماره T استفاده می‌شود. این آماره از نسبت ضریب هر پارامتر به خطای انحراف معیار آن پارامتر به دست می‌آید که قادر مطلق آن باید از $1/96$ بزرگ‌تر باشد تا این تخمین‌ها از لحاظ آماری معنادار شود. در تحلیل عاملی مرتبه دوم، فرض بر آن است که خود متغیرهای پنهان در واریانس مشترک ناشی از یک یا چند عامل مرتبه بالاتر سهم هستند. به عبارت دیگر، عامل‌های مرتبه دوم به واقع عامل‌های عامل‌ها به حساب می‌آیند.

۲-۱- محدوده مورد مطالعه

شهر اردبیل در شمال غرب ایران بین ۱۱° ۳۸' تا ۱۸° ۳۸' عرض شمالی و ۱۴° ۴۸' تا ۲۰° ۴۸' طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ با ارتفاع متوسط ۱۴۰۰ متر از سطح دریا قرار گرفته است. شهر اردبیل مرکز استان اردبیل در فاصله ۵۸۸ کیلومتری شمال غرب تهران واقع شده است و براساس آخرین گزارشات، جمعیت آن ۵۲۹۳۷۴ نفر بوده و مساحتی برابر ۶۲,۸۹۰,۹۶۲ متر مربع را شامل می‌شود و طبق آخرین تقسیم‌بندی شامل ۵ منطقه و ۵۱ محله می‌باشد (معاونت شهرسازی و معماری شهرداری اردبیل، ۱۳۹۶: ۵۴) (شکل ۱).

شکل (۱): موقعیت محدوده مورد مطالعه

۳- یافته‌های پژوهش

۳-۱- یافته‌های توصیفی

بر اساس نتایج توزیع فراوانی پاسخگویان بخش کمی پژوهش، میانگین سنی پاسخگویان ۴۵ سال می‌باشد. به لحاظ سطح تحصیلات، ۴۷/۵ درصد دانش‌آموخته مقطع کارشناسی ارشد، ۲۳/۷۵ درصد کارشناسی، ۱۸/۷۸ فوق دیپلم و ۱۰ درصد دکتری بودند. رشته تحصیلی ۲۳/۷۵ درصد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، ۲۱/۲۵ درصد گردشگری و توریسم، ۱۷/۵۰ درصد مدیریت جهانگردی، ۱۶/۲۵ درصد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم، ۸/۷۵ درصد عمران، ۷/۵۰ درصد شهرسازی و ۵ درصد مدیریت شهری بود. به لحاظ

سازمانی ۱۸/۷۵ درصد به عنوان معاون و مدیر، ۳۰ درصد کارشناس مسئول و ۵۱/۲۵ درصد کارشناس اجرایی مشغول به کار بودند. میانگین فعالیت کارشناسان در حدود ۴ سال بوده و اکثریت آن‌ها بین ۱ تا ۵ سال سابقه فعالیت داشتند.

۲-۳- یافته‌های استنباطی

اثرات گردشگری بر توسعه اقتصاد شهری

در مرحله اول، براساس تحلیل محتوای کیفی داده‌های گردآوری شده از طریق بررسی منابع موجود و مصاحبه‌ها، مفاهیم کلیدی از متن یادداشت‌ها و مصاحبه‌ها استخراج و طی انجام کدگذاری باز ۲۳ مولفه اقتصادی که گردشگری بر روی آن تأثیرگذار است، شناسایی شدند. طی کدگذاری محوری، مضامین و مفاهیم استخراج شده در مرحله کدگذاری باز با یکدیگر مقایسه و با ادغام مواردی که ماهیت مشابه داشتند، سه گروه اصلی شامل عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و رفاه اقتصادی شناسایی شدند.

جدول (۳)، رتبه‌بندی تأثیرگذاری گردشگری بر عوامل توسعه اقتصاد شهری برحسب ضریب تغییرات را نشان می‌دهد. براساس ضریب تغییرات کلی به ترتیب بعد رفاه اقتصادی (ضریب تغییرات ۰/۲۴۶)، عدالت اقتصادی (ضریب تغییرات ۰/۲۴۵) و ثبات اقتصادی (ضریب تغییرات ۰/۲۴۰) به ترتیب بیشترین تأثیرپذیری را از گردشگری داشته‌اند. همچنین براساس نتایج بدست آمده در بین بعد عدالت اقتصادی گویه دسترسی به مراکز خدماتی و رفاهی (ضریب تغییرات ۰/۲۵۷) در بین بعد ثبات اقتصادی گویه رشد سریع بخش خدمات تجاری (ضریب تغییرات ۰/۲۶۵) در بین بعد رفاه اقتصادی گویه ضریب تنوع معیشت (ضریب تغییرات ۰/۷۲) به لحاظ اهمیت در رتبه نخست تأثیرپذیری از گردشگری قرار دارند.

جدول (۳): رتبه بندی اثرات گردشگری بر عوامل توسعه اقتصاد شهری برحسب ضریب تغییرات

ابعاد	عوامل توسعه اقتصاد شهری	نماگر	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
عدالت اقتصادی	جمعیت زیر خط فقر	X1	۴/۰۲	۰/۹۳۱	۰/۲۴۲
	میانگین درآمد سالانه خانوار	X2	۴/۰۳	۰/۹۶۰	۰/۲۴۴
	نسبت درآمد به هزینه خانوار	X3	۳/۹۷	۰/۸۹۶	۰/۲۳۶
	تراکم زیستی	X4	۳/۹۱	۰/۹۵۱	۰/۲۴۸
	دسترسی به مراکز خدماتی و رفاهی	X5	۳/۸۵	۰/۸۷۵	۰/۲۵۷
	کل			۳/۲۹	۰/۹۰۸
ثبات اقتصادی	میزان بهره‌گیری شهروندان از خدمات اعتباری	X6	۳/۹۸	۰/۹۹۱	۰/۲۳۹
	ضریب تنوع شغلی	X7	۴/۰۲	۰/۸۹۱	۰/۲۲۳
	تمایل به سرمایه‌گذاری	X8	۳/۹۱	۰/۹۳۵	۰/۲۴۱
	افزایش پایداری درآمد شهروندان	X9	۳/۹۷	۰/۹۳۳	۰/۲۳۵

۰/۲۴۰	۰/۹۹۱	۳/۹۸	X10	نسبت جمعیت شاغل در بخش گردشگری	
۰/۲۴۱	۰/۹۳۵	۳/۹۱	X11	درصد درآمد از فعالیت‌های بخش گردشگری برای شهروندان	
۰/۲۳۶	۰/۹۳۳	۳/۹۷	X12	گسترش مراکز مهم تولیدی	
۰/۲۶۵	۰/۹۴۹	۳/۸۷	X13	رشد سریع بخش خدمات تجاری	
۰/۲۴۰	۰/۹۴۴	۳/۹۵	کل		
۰/۲۴۲	۰/۹۳۱	۴/۰۲	X14	درصد هزینه‌های تفریحی	رفاه اقتصادی
۰/۲۴۵	۰/۹۶۰	۴/۰۳	X15	بالا رفتن درصد باسوادی شهروندان	
۰/۲۳۴	۰/۸۹۶	۳/۹۷	X16	بالا رفتن ضریب تکنولوژی مورد استفاده	
۰/۲۴۹	۰/۹۵۱	۳/۹۱	X17	افزایش میزان مراکز خدماتی و رفاهی	
۰/۲۳۰	۰/۹۰۱	۴/۰۶	X18	درصد رضایت شغلی	
۰/۲۶۴	۰/۹۸۵	۳/۹۸	X19	نرخ اشتغال مردان	
۰/۲۴۳	۰/۹۵۲	۳/۸۴	X20	نرخ اشتغال زنان	
۰/۲۵۹	۰/۹۸۹	۳/۹۸	X21	افزایش راندمان تولید	
۰/۲۲۶	۰/۹۰۵	۴/۱۵	X22	میزان پس‌انداز واقعی	
۰/۲۷۲	۰/۹۳۴	۳/۷۳	X23	ضریب تنوع معیشت	
۰/۲۴۶	۰/۹۴۱	۳/۹۶	کل		

منبع: یافته‌های حاصل از پژوهش، ۱۴۰۰

به‌منظور تأیید مدل حاصل از بخش اول پژوهش و بررسی برازش الگوی اندازه‌گیری مربوط به تأثیرگذاری گردشگری بر توسعه اقتصاد شهری، از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم استفاده شد. جهت ارزیابی مدل تحلیل عاملی، از شاخص‌های برازندگی ذکر شده در جدول (۴) استفاده شده است. در حالت ایده‌آل مقدار مربع کای باید دارای سطح معنی داری بیش از ۰,۰۵ باشد تا بتوان گفت مدل از برازش کامل برخوردار است، اما از آنجا که مقدار آماره مربع کای به حجم نمونه بسیار حساس است، معمولاً از شاخص نسبت مربع کای به درجه آزادی برای ارزیابی برازش مدل استفاده می‌شود که حد مطلوب آن کمتر از ۳ است. بر اساس نتایج بدست آمده مقدار مربع کای برابر با ۸۵۶,۲۳ با درجه آزادی ۴۲۱,۷۸ می‌باشد که در سطح خطای یک درصد ($p < 0/01$) معنی‌دار شده است، اما مقدار نسبت کای اسکویر به درجه آزادی برابر با ۲,۰۳ می‌باشد که نشان‌دهنده برازش قابل قبول مدل است. نتایج شاخص‌های بررسی باقیمانده کوواریانس و واریانس در بافت داده‌ها ($RMR=0/05$ و $SRMR=0/05$) نشان می‌دهد که کوواریانس و واریانس خطا به‌خوبی کنترل شده است. شاخص GFI نشان‌دهنده مقدار نسبی واریانس‌ها و کوواریانس‌هایی است که توسط مدل تبیین می‌شوند. مقدار بدست آمده برای این شاخص ($GFI=0.88$) تأییدکننده نتایج مربع کای است. نتایج شاخص‌های بررسی الگوهای جایگزین نیز نشان می‌دهد که مقادیر این شاخص‌ها برای مدل بالاتر از ۰,۹ محاسبه شده که مقدار قابل قبولی است. مقدار شاخص $RMSEA$ برای مدل‌های با برازش مطلوب ۰,۰۸ و

کمتر می‌باشد که مقدار این شاخص برای مدل بازدارنده در توسعه مشارکت زنان روستایی برابر ۰,۰۷۳ بدست آمده که حاکی از برازش نسبتاً مناسب مدل است. در مجموع، مدل از معیارهای برازش کلی قابل قبولی برخوردار است. بدین معنی که داده‌های میدانی جمع آوری شده تأیید کننده عوامل شناسایی شده در مرحله کیفی پژوهش هستند (جدول ۵).

جدول (۵): نتایج میزان انطباق مدل اندازه گیری با شاخص‌های برازندگی

شاخص های برازش مدل	حد مطلوب	گزارش شده
مقدار کای اسکور (X^2)	-	۸۵۶,۲۳
درجه آزادی (df)	-	۴۲۱,۷۸
نسبت کای اسکور به درجه آزادی (χ^2/df)	≤ 3	۲,۰۳
ریشه میانگین توان دوم خطای تقریب ($RMSEA$)	$\leq 0/88$	۰,۰۷۳
مجذور مقادیر باقیمانده (RMR)	$RBRR \leq 0/05$	۰,۰۵
مجذور مقادیر باقیمانده استاندارد شده ($SRMR$)	$SRBRR \leq 0/05$	۰,۰۵
شاخص برازندگی (GFI)	$0/00 \leq FFI$	۰,۸۸
شاخص برازش تطبیقی (CFI)	$0/00 \leq CFI$	۰,۹۱
شاخص برازش نرم شده (NFI)	$0/00 \leq NFI$	۰,۹۵
شاخص برازش نرم نشده ($NNFI$)	$0/00 \leq NNFI$	۰,۹۰
شاخص برازندگی فزاینده (IFI)	$0/00 \leq III$	۰,۹۲

منبع: یافته‌های حاصل از پژوهش، ۱۴۰۰

ارزیابی روایی مدل اندازه‌گیری با استفاده از بارهای عاملی، آماره t و میانگین واریانس استخراج شده (AVE) و پایایی مدل اندازه‌گیری، با استفاده از ضریب پایایی ترکیبی (CR) انجام شد. چنانچه مقدار ضرایب بارهای عاملی برابر و یا بیشتر از ۰,۴، مقدار آمار T بیشتر از ۱,۹۶ باشد، مقدار AVE بیش از ۰,۰۵ و مقدار پایایی ترکیبی بیش از ۰,۷ باشد، روایی و پایایی بخش اندازه‌گیری مدل مناسب و قابل قبول است. براساس نتایج به دست آمده، همه نشانگرها دارای بار عاملی استاندارد شده بیشتر از ۰,۴ و مقدار آمار T در مورد همه نشانگرها بیشتر از ۱,۹۶ است که حاکی از وجود رابطه معنی‌دار بین نشانگرها و عامل‌هاست، بنابراین، همه نشانگرها از دقت لازم برای اندازه‌گیری سازه مربوط به خود برخوردار بودند. همچنین مقدار شاخص میانگین واریانس استخراج شده برای هر سه سازه مورد مطالعه بیشتر از ۰,۰۵ است (جدول ۶). بنابراین، هر نشانگر فقط سازه مربوط به خود را اندازه‌گیری کرده و نشانگرها به درستی در قالب عوامل تأثیرگذاری گردشگری بر توسعه اقتصادی طبقه‌بندی شده‌اند. جهت بررسی پایایی مدل اندازه‌گیری از شاخص پایایی ترکیب استفاده شد. مقادیر ضریب پایایی ترکیبی برای هر یک از سازه‌های مدل بیشتر از ۰,۷ بدست آمد، بنابراین برداشت یکسانی از نشانگرها در بین پاسخگویان در زمان پاسخگویی به پرسشنامه وجود داشته است. در مجموع، نشانگرها به خوبی توانسته‌اند متغیرهای پنهان را اندازه‌گیری کنند.

براساس تخمین‌های این بخش بیشترین بار عاملی در بین نشانگرهای بعد عدالت اقتصادی به گویه میانگین درآمد سالانه خانوار (بار عاملی ۰,۸۱)، در بین نشانگرهای عامل ثبات اقتصادی به گویه رشد سریع بخش خدمات تجاری (بار عاملی ۰,۸۷) و در بین نشانگرهای رفاه اقتصادی به گویه افزایش میزان مراکز خدماتی و رفاهی (بار عاملی ۰,۸۷) اختصاص یافته است. به عبارتی، این نشانگرها بیشترین تأثیرپذیری را از گردشگری داشته‌اند.

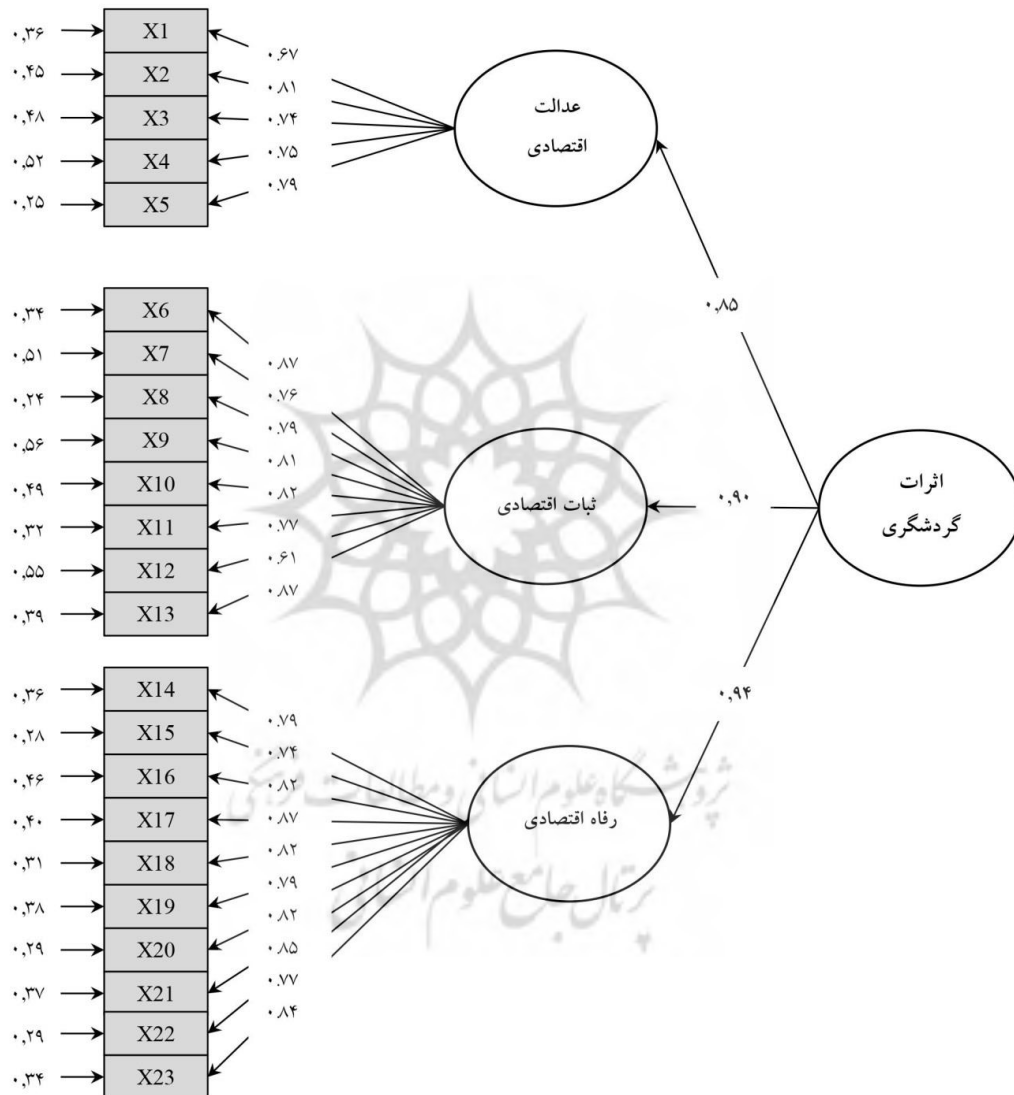
جدول (۶) به ترتیب مدل نهایی تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم تأثیرگذاری گردشگری بر توسعه اقتصاد شهری را بر اساس ضرایب استاندارد شده و ضرایب معنی‌داری نشان می‌دهد.

جدول (۶): مدل نهایی تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم تأثیرگذاری گردشگری بر توسعه اقتصاد شهری

AVE	CR	R2	آمار T	خطای استاندارد	بار عاملی استاندارد	نماگر	ابعاد
۰,۹۳۱	۰,۷۵۲	۰,۷۴	۱۱,۲۱	۰,۰۶۹	۰,۶۷	X1	عدالت اقتصادی
		۰,۶۷	۱۱,۱۴	۰,۰۷۴	۰,۸۱	X2	
		۰,۶۶	۱۰,۸۷	۰,۰۶۲	۰,۷۴	X3	
		۰,۷۵	۱۲,۱۲	۰,۰۵۹	۰,۷۵	X4	
		۰,۷۹	۱۳,۱۵	۰,۰۲۵	۰,۷۹	X5	
۰,۶۴۱	۰,۸۹۳	۰,۷۸	۱۴,۰۸	۰,۰۱۱	۰,۸۷	X6	ثبات اقتصادی
		۰,۵۵	۱۲,۴۵	۰,۰۴۵	۰,۷۶	X7	
		۰,۶۶	۱۳,۵۲	۰,۰۱۲	۰,۷۹	X8	
		۰,۶۷	۱۳,۴۵	۰,۰۳۸	۰,۸۱	X9	
		۰,۶۰	۱۳,۳۲	۰,۰۲۳۱	۰,۸۲	X10	
		۰,۵۹	۱۲,۸۵	۰,۰۲۱۴	۰,۷۷	X11	
		۰,۴۹	۱۰,۰۷	۰,۰۵۱۴	۰,۶۱	X12	
۰,۷۹	۱۴,۰۶	۰,۰۱۰	۰,۸۷	X13			
۰,۶۹۳	۰,۹۲۵	۰,۶۵	۱۲,۲۳	۰,۰۱۱	۰,۷۹	X14	رفاه اقتصادی
		۰,۶۹	۱۲,۴۱	۰,۰۵۷	۰,۷۴	X15	
		۰,۶۷	۱۳,۲۷	۰,۰۹۳	۰,۸۲	X16	
		۰,۷۵	۱۴,۲۱	۰,۰۹۵	۰,۸۷	X17	
		۰,۶۷	۱۳,۲۷	۰,۰۹۳	۰,۸۲	X18	
		۰,۶۵	۱۲,۲۳	۰,۰۱۱	۰,۷۹	X19	
		۰,۶۷	۱۳,۲۷	۰,۰۹۳	۰,۸۲	X20	
		۰,۷۵	۱۴,۱۱	۰,۰۹۶	۰,۸۵	X21	
		۰,۶۸	۱۲,۶۳	۰,۰۷۸	۰,۷۷	X22	
		۰,۷۰	۱۳,۴۲	۰,۰۹۰	۰,۸۴	X23	

منبع: یافته‌های حاصل از پژوهش، ۱۴۰۰

شکل (۲ و ۳) پارامترهای تخمین زده شده برای بخش ساختاری مدل تأثیرگذاری گردشگری بر توسعه اقتصاد شهری را نشان می‌دهد. بر اساس مقادیر آماره t ارتباط بین، متغیرهای پنهان درونی و بیرونی مدل از نظر آماری معنی‌دار است. در این قسمت با توجه به مقادیر ضرایب اثر می‌توان به رتبه‌بندی و تعیین سهم هر یک از عوامل در مدل تحقیق به‌طور مجزا پرداخت. بر اساس نتایج به‌دست آمده، به ترتیب بعد رفاه اقتصادی با ضریب ۰,۹۴، بعد ثبات اقتصادی با ضریب ۰,۹۰ و عدالت اقتصادی با ضریب ۰,۸۵ بیشترین تأثیرپذیری را از گردشگری داشته‌اند.

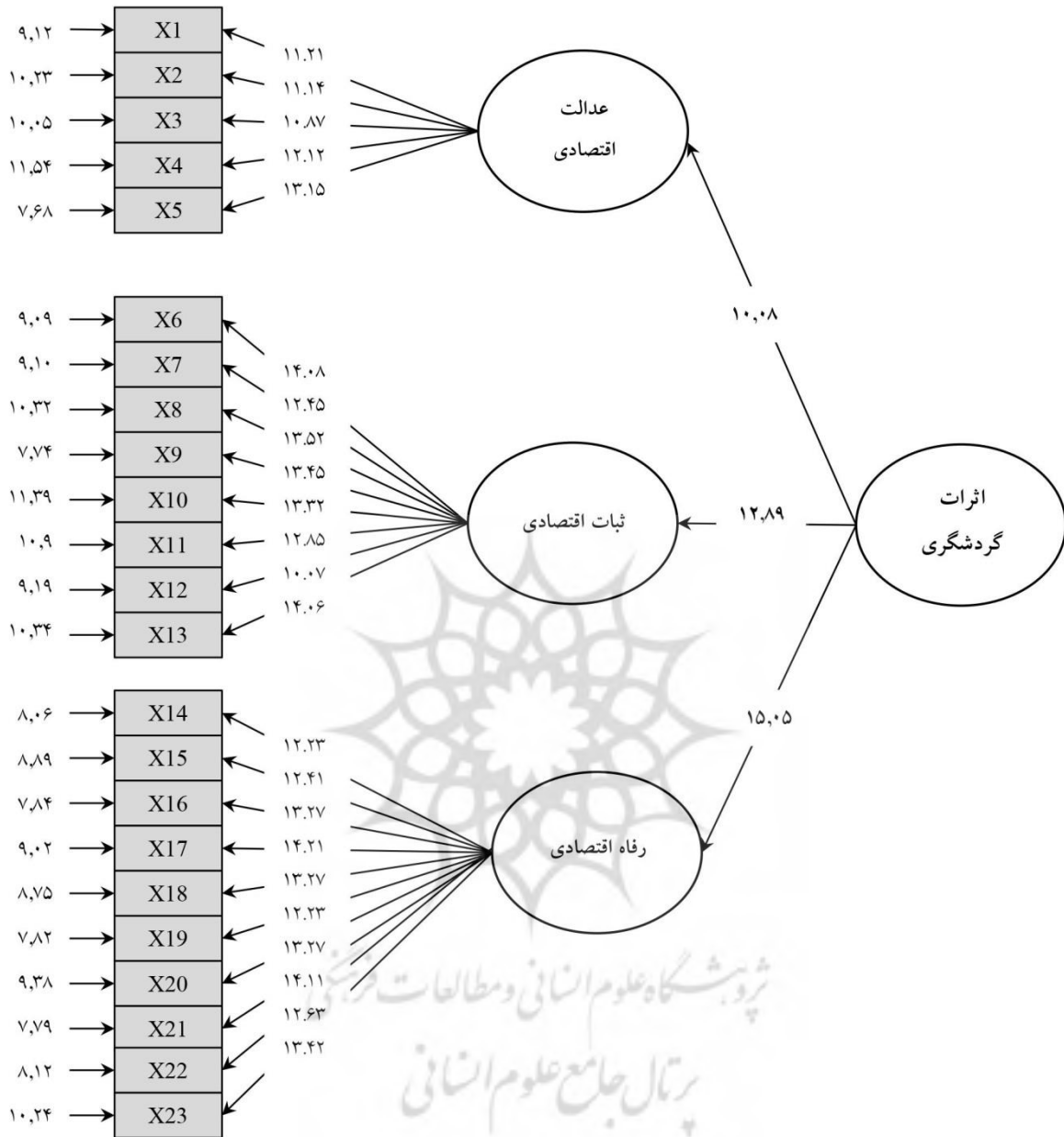
Chi-Square=856.23

df=421.78

P-Value=0.000

RMSEA=0/073

شکل (۲): مدل تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم تأثیرگذاری گردشگری بر توسعه اقتصاد شهری بر اساس بار عاملی

Chi-Square=856.23

df=421.78

P-Value=0.000

RMSEA=0/073

شکل (۳): مدل تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم تأثیرگذاری گردشگری بر توسعه اقتصاد شهری بر اساس ضریب معنی داری

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه صنعت گردشگری باعث ایجاد و رونق سرمایه‌گذاری‌های کلان در آن دسته از زیرساخت‌هایی شده که شرایط زندگی افراد محلی را بهبود و ارتقاء می‌بخشد و از سوی دیگر از طریق اشتغال و ارز آوری برای شهروندان و سازمان‌های متولی مدیریت شهری هم‌چون شهرداری‌ها با ایجاد منابع درآمدی می‌تواند موجبات توانمندی اقتصاد شهروندان و سازمان‌های متولی را فراهم آورد. بنابراین با علم به این موضوع، در پژوهش حاضر به ارزیابی اثرات گردشگری بر توسعه اقتصاد شهری (اردبیل) پرداخته گردید. جهت به رسیدت به اهداف پژوهش ۲۳ مولفه در قالب سه بعد عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و رفاه اقتصادی شناسایی گردید. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل یافته‌ها بیانگر این بود که بیشترین بار عاملی در بین نشانگرهای بعد عدالت اقتصادی به گویه میانگین درآمد سالانه خانوار (بار عاملی ۰,۸۱)، در بین نشانگرهای عامل ثبات اقتصادی به گویه رشد سریع بخش خدمات تجاری (بار عاملی ۰,۸۷) و در بین نشانگرهای رفاه اقتصادی به گویه افزایش میزان مراکز خدماتی و رفاهی (بار عاملی ۰,۸۷) اختصاص یافته است. به عبارتی، این نشانگرها بیشترین تاثیرپذیری را از گردشگری داشته‌اند. در بین ابعاد سه‌گانه نیز به ترتیب بعد رفاه اقتصادی با ضریب ۰,۹۴، بعد ثبات اقتصادی با ضریب ۰,۹۰ و عدالت اقتصادی با ضریب ۰,۸۵ بیشترین تاثیرپذیری را از گردشگری داشته‌اند. با توجه به نتایج پژوهش در راستای اثرگذاری هرچه بیشتر گردشگری بر توسعه اقتصاد شهری پیشنهاداتی بدین شرح ارائه می‌گردد:

- ایجاد زیرساخت‌های اقتصادی برای توسعه توریسم فرهنگی و تاریخی شهر اردبیل؛
- استفاده از اراضی دولتی به منظور ایجاد خدمات و زیرساخت‌های رفاهی لازم برای گردشگران در فصول مختلف سال؛
- بهره‌گیری از ظرفیت و پتانسیل‌های جذب سرمایه‌گذاری در بخش‌های خصوصی و دولتی به منظور بسترسازی برای توسعه همه‌جانبه امکانات لازم در حوزه گردشگری؛
- بازنگری در سیستم مدیریتی یکپارچه و انتخاب یک مدیریت واحد جهت توسعه و پیشبرد اهداف گردشگری پایدار؛
- فراهم کردن زمینه‌های ایجاد اشتغال زنان در بخش‌های گردشگری مانند حمایت از مشاغل خانگی حوزه صنایع دستی در شهر اردبیل.

منابع

- ابراهیم‌نیاسماکوش، سعید، خاکساری، علی، لطیفی، غلامرضا و دامادی، محمد (۱۳۹۲). ارزیابی نقش گردشگری شهری در توسعه اقتصادی- محیطی شهر بابلسر، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، شماره سوم، تابستان ۱۳۹۲.

- الهی منش، محمدحسن، حسینی نژاد ماه خاتونی، باقر و یاسمی، محسن (۱۳۹۷). نقش اقتصادی گردشگری در توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: بندرعباس)، فصلنامه علمی - پژوهشی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال دوازدهم، شماره سوم، پیاپی (۴۲)، پاییز ۱۳۹۷.
- براری، معصومه، فیروزمند، مارال و هاشم پور، فهیمه (۱۳۹۵). بررسی تحلیل اثرات اقتصادی گردشگری شهری از دیدگاه شهروندان (مطالعه موردی: شهر بابلسر)، مجله علوم جغرافیایی، شماره ۲۴، بهار و تابستان ۱۳۹۵.
- پروین، محمد، رضویان، محمدتقی و توکلی نیا، جمیله (۱۳۹۷). ارزیابی تأثیر گردشگری در توسعه اقتصادی شهر تهران، پژوهش های دانش زمین، سال دهم، شماره ۳۹، پاییز ۱۳۹۸.
- حکمت نیا، حسن و باقری کشکولی، علی (۱۳۹۸). برآورد و تحلیل اثرات گردشگری بر پایداری اقتصاد و درآمد شهروندی و شهرداریها (مطالعه موردی: شهر بابک - کرمان)، فصلنامه علمی پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال ۱۱، شماره پیاپی ۴۳، زمستان ۱۳۹۹.
- عینالی، جمشید و رومیانی، احمد (۱۳۹۴). تحلیلی بر اثرات گردشگری خانه های دوم در مناطق روستایی، مطالعه موردی: دهستان حصار ولی - شهرستان بوئین زهرا، فصلنامه علمی - پژوهشی فضای جغرافیایی، سال پانزدهم، شماره ۴۹.
- کریمیان بستانی، مریم و لطیفی پور، محمد (۱۳۹۷). واکاوی اثرات جهانی شدن بر توسعه اقتصاد شهری با تاکید بر توریسم (مطالعه موردی: شهر شیراز)، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، دوره ۴، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۷.
- معاونت شهرسازی و معماری شهرداری اردبیل (۱۳۹۶). نقشه محلات بر اساس دستورالعمل محله بندی و منطقه بندی شهری ابلاغی توسط وزارت کشور.
- نصیری، اسماعیل، هادوی، فرامرز و زمانی، مهدی (۱۳۹۴). شناسایی رابطه بین توسعه صنعت گردشگری و رشد اقتصادی استان زنجان، فصلنامه علمی - پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری، سال چهارم، شماره سوم (پیاپی ۱۵).
- Butler, R.W (2010). *Alternative Tourism, Pious Hope or Trojan Horse? Journal of Travel Research*, v. 28, p. 40-45.
- Haman, G (2014). *Tourism and economy development*, New York: Longman.
- Khoshkam, M., Marzuki, A. and AlMulali, U (2016). *Socio-demographic effects on Anzali wetland tourism the Progress Fund, The Pennsylvania State University Rural Development Paper*, v. 36, p. 20-38.
- Martins, L. F., Gan, Y., Ferreira-Lopes, A (2017). *An empirical analysis of the influence of macroeconomic determinants on World tourism demand*, *Tourism Management*, 11 . ... . 4 8 -000
- Rosentraub, M., Joe, M (2008). *Tourism and economic development: Which investments produce gains for Regions? Tourism Management*, v. 30, p. 759-770.

- Saraii, M. H., Rezaei, M, R., Safarpour, M (2019). *Investigation and Analysis of Hotels Spatial Distribution to Medical Tourism Attractions Case Study: Shiraz*, *Journal of Tourism, Planning and Development*, Vol, 7, No, 27, PP. 8-25
- Smith, S (2015), *A sense of place: place, culture and tourism*, *Tourism Recreation Research*, 00 : 2 , 000 -233 : : : : 00 . 00 & 55550 & 2& 1, 5555 , 9999 & 44 .
- Terzidou, M., Stylidis, D (2014). *Tourism and the economic crisis in Kavala, Greece*, *Annals of tourism research*, v. 44, p. 210-226.
- *UNWTO facts and figures*. [http://.World Tourism Organization\(UNWTO\) \(8888\)](http://www.unwto.org/facts/menu) - www.unwto.org/facts/menu.
- Zaroki, Shezaji, H., Seyede Rogheieh, S, A (2018). *Analysis of the Role of Tourism Economic Welfare Using Panel Data*, *Journal of Tourism Planning and Development*, Vol, 7, No, 26, PP. 96-121

